

Д. Вітрова,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського університету внутрішніх справ

ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В БОРОТБІ ІЗ СЕПАРАТИЗМОМ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Говорячи про таке суспільно-небезпечне явище, як сепаратизм, одним із елементів якого є протиправна, незаконна сепаратистська діяльність, можемо зазначити, що чинним Кримінальним кодексом (далі – КК) України встановлена кримінальна відповідальність за дії, що включають в себе ознаки сепаратизму, а саме: ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», ст. 111 «Державна зрада», порушення вказаних норм учиняється виключно шляхом активної поведінки.

Кожна із зазначених нами норм складається з певної сукупності лише її притаманних форм, що становлять об'єктивну сторону кожного конкретного злочину, окрім цього, вони мають свою специфіку щодо безпосереднього об'єкта злочину, спрямовують свої посягання виключно на нього. Поміж тим кожен конкретний злочин, узятий нами за основу, має безліч лише йому притаманних ознак і властивостей, деякі з них можуть впливати на ступінь суспільної небезпеки діяння, інші можуть бути нейтральними.

У процесі дослідження ми спробуємо створити норму, яка стала б альтернативною для всіх без винятку злочинів, що наділені ознаками сепаратизму. Тобто ми дамо приблизний перелік дій, які становлять об'єктивну сторону сепаратизму.

Процеси сепаратистського характеру, що набули широкого розпов-

сюдження на території України, не є спонтанним явищем. Це серйозна, досить професійна агітаційна і пропагандистська робота певного зацікавленого кола осіб. Інформація, що лунала в засобах масової інформації, виступах політичних діячів, лідерів рухів і різного роду об'єднань, була націлена на широке коло громадян. Спекуляція найбільш важливими питаннями, висвітлення їх у потрібних кольорах і наповнення виступів неабиякою емоційністю, на нашу думку, стали основною рушійною силою сепаратизму, його першоосновою. Спекулюючи поняттям «соціальні цінності», вирішення проблем одних регіонів, поряд із тим повне ігнорування інтересів інших, безліч подібних, абсолютно нічим не обґрунтованих позицій, що неодноразово доносилися та вкладалися у свідомість людей, створили атмосферу ненависті й ворожості громадян єдиної держави одне до одного.

Потрібно розуміти, що загроза сепаратизму має комплексний характер, попри те, що зароджується вона всередині країни, тобто є загрозою внутрішньою, вона також має серйозний вплив на зовнішньополітичну сферу, тим самим збільшує рівень внутрішньої загрози, зачіпаючи при цьому всі основні сфери життєдіяльності в державі, безпосередньо відображається на моральності нації. Ми неодноразово наголошували на тому, що сучасний сепаратизм – це явище доволі складне, яке тісно пов'язане безліччю невидимих зв'язків із різного роду терористичними та екстремістськими організаціями. Без сумніву, можемо сказати, що

у створення певного роду організацій, рухів сепаратистського спрямування, якими б гаслами вони не керувалися, мета одна – дестабілізація обстановки в державі.

Перші акції та вимоги сепаратистів, як правило, держава ігнорує, не звертає належної уваги на виникнення небезпечної рушійної сили. Ставлення до сепаратистських рухів держава починає змінювати на етапі поступового його загострення, тобто переходу з однієї фази до іншої. Спостерігаючи за подіями, що розвиваються на території нашої держави, можемо впевнено сказати, що своєчасне реагування на подібні процеси, що неодноразово мали місце на території України, і це стосується не тільки східних областей та АР Крим, забезпечили б нашу державу від втрати територій. Саме вчасне звернення увагу на масштабну антиукраїнську пропаганду, притягнення винних до відповідальності зменшило негативні, ворожі настрої всередині країни.

Чинним КК України встановлена відповідальність за таку форму об'єктивної сторони, як публічні заклики, саме з неї ми почнемо дослідження. Розкриття змісту цієї форми об'єктивної сторони злочину дасть нам змогу з'ясувати низку питань, які недостатньо досліджені наукою кримінального права, а саме співвідношення з поняттями «пропаганда», «публічні висловлювання» тощо. Актуальність точного, чіткого визначення цих питань передусім зумовлена інтересами боротьби із цим видом злочинних дій у сучасних умовах.

Серед науковців, які займалися вивченням злочинів проти основ національної безпеки, з'явилася позиція щодо виокремлення публічних закликів в окрему статтю КК України як конкретного самостійного складу злочину. Необхідність такої зміни бачимо й ми, оскільки публічні заклики як одна з форм об'єктивної сторони притаманна лише тим діям, ознаки яких мають місце у ст. ст. 109 і 110 КК України. Щодо встановлення кримінальної відповідаль-

ності за публічні заклики до вчинення інших дій проти основ національної безпеки України, то це питання нормами КК України не регулюється. А це, на думку Л. Мошняги, не відповідає принципу безпрогалинності [1, с. 15].

Окрім цього, незрозумілою для нас залишається конструкція самих указаних норм, погоджуємося в цьому плані з позицією, висловленою Л. Мошнягою, а саме: «У межах однієї статті доцільно надавати ознаки одного типу діянь, при цьому конструкції однорідних статей не повинні суттєво відрізнятися між собою. Як можна побачити, структура ст. 109 КК України суперечить цьому принципу. По-перше, у ч. 2 розміщено не кваліфікуючі ознаки, а інший основний склад злочину. По-друге, статі 109 і 110 КК України сконструйовані зовсім не однаковим чином. Якщо ст. 110 КК України сформульовано у класичному варіанті, тобто ч. 1 містить ознаки основного складу злочину, то ст. 109 КК України складається з двох норм, тобто ч. 2 ст. 109 КК України містить не кваліфікуючі ознаки складу злочину, а самостійні ознаки конкретного складу злочину» [2, с. 101].

Дослідження поняття публічних закликів доцільно було б почати із з'ясування того, що ж являє собою сам заклик. Саме поняття є доволі розмитим, що, у свою чергу, становить певні труднощі в правозастосовній діяльності. Більшість науковців схиляється до думки, що заклик зводиться до здійснення з певною метою (спрямованістю) активного впливу [3, с. 255], інформаційного впливу [4, с. 19], психологічного впливу [5, с. 66], активного нав'язування ідей [6, с. 83], звернення до людей [7, с. 481]. Якщо розглянути зовнішню форму закликів, то вказаний вплив має бути виражений у певних граматичних конструкціях із використанням спеціальних лексичних засобів. Заклики полягають насамперед у звертаннях і лозунгах.

Потрібно розуміти, що в процесі заклику до адресата має дійти інформація певного специфічного змісту, така

інформація має накладати певний відбиток у підсвідомості особи, що надалі вплине на формування, зміну або посилення вже наявних установок у неї. Заклики завжди є інформаційними діями, тобто діями, спрямованими на передачу інформації іншим особам, вираженої в певній формі [8, с. 16]. Заклик – це свого роду певна інформаційна дія, шляхом якої адресату повідомляються відомості потрібного змісту.

Що стосується лексичного змісту закликів, то, виходячи із самої сутності поняття заклик, під час формування текстів мають використовуватися дієслова наказового способу. В українській мові наказовий спосіб дієслова через наказ, прохання, пораду виражає спонукування до дій. Дія реально ще не існує й не існувала, але той, хто говорить, сподівається, що вона повинна відбутися [9].

Говорячи про притягнення до кримінальної відповідальності за заклики, ми обов'язково беремо за основу їх публічність як ознаку, що характеризує суспільну небезпечність таких дій. С. Дьяков указує на те, що публічність закликів означає відкритий, доступний для розуміння характер і звернення до широкого кола осіб [10, с. 49]. Виходячи з позиції авторів, більшість учених акцентує увагу на спрямованості й кількісній характеристиці адресата закликів. Друга категорія науковців виходить із позиції пріоритету обстановки вчинення таких публічних закликів, тобто відкритості, учинення в присутності невизначеної чи значної кількості осіб [12, с. 97]. Третя категорія науковців однаковою мірою акцентує увагу як на кількісній характеристиці, так і на обстановці публічного заклик [13, с. 25].

Можемо сказати, що сьогодні у зв'язку з розвитком комунікативних новітніх форм безпосередня присутність широкого кола осіб не є обов'язковою, тобто питання стосовно обстановки вчинення публічного заклик не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину. У сучасних умовах

указані діяння все частіше вчиняються з використанням мережі Інтернет. Без сумніву, використання комп'ютерних мереж відповідає ознакам публічності під час здійснення пропаганди ідеології сепаратизму, це пов'язано передусім із тим фактом, що вказані відомості стають доступними практично необмеженої кількості користувачів.

Коли ми говоримо про таку категорію, як невизначене коло осіб, ми акцентуємо увагу на безособовості, тобто заклики суб'єкта мають загальний характер, вони не звернені конкретно до будь-кого, в них немає конкретної вказівки на час, місце та спосіб учинення дії. Саме це дає змогу відмежувати заклики від підбурювання до вчинення конкретного злочину.

Принципово в цьому випадку акцентувати увагу на кількісному показнику публічних закликів. Це питання серед наукової еліти також є доволі спірним, оскільки дехто вважає, що для наявності публічності заклик достатньо, щоб заклик був спрямований до адресата й був сприйнятий хоча б однією особою [14, с. 159]. Інші вважають, що такі заклики мають бути сприйняті мінімум двома особами [15, с. 176], дехто дотримується позиції, що для перетворення заклик на публічний достатньо присутності хоча б однієї сторонньої особи [16, с. 108].

«Публічні заклики передбачають хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій (представників влади, військовослужбовців тощо) схилити певну кількість осіб до певних дій» [17] – саме таке роз'яснення дає Науково-практичний коментар КК України.

Окрім цього, пропонуємо звернути увагу на кількість звернень, що можуть утворити закінчений злочин. У цьому випадку ми погоджуємося з автором і вважаємо, що для того, щоб визначити публічні заклики закінченим злочином, достатньо одного відкритого звернен-

ня. Але дозволимо собі не погодитися з позиціями деяких науковців стосовно того, що публічні заклики є закінченими з моменту виконання не менше ніж два заклики.

Наголошуємо при цьому на понятті «відкритого». У словниках цей термін має таке значення як доступний, не прихований [18, с. 172]. У цьому випадку доцільно було б говорити про доступність сприйняття інформації адресатами, тобто проголошувати її мовою, зрозумілою для публіки, термінологією, що не вводила б її в оману, а саме оперувати зрозумілими для більшості людей категоріями та поняттями. Якщо такі дії мали місце, особа має відповідати за часткове виконання об'єктивної сторони складу злочину, тобто за замах на злочин, оскільки, незважаючи на це, вона діяла з прямим умислом передати, донести потрібну інформацію адресатам.

Одним із концептуально нових шляхів удосконалення кримінально-правової політики у сфері забезпечення основ національної безпеки України є криміналізація пропаганди сепаратистської ідеології поряд із публічними закликами до вчинення таких дій. Установлення кримінальної відповідальності за пропаганду, що загрожує існуванню держави, є в принципі не новою в науці кримінального права. Доцільно було б згадати норму, що існувала за Радянських часів: стаття 69 «Антисоветская агитация и пропаганда» [19], закріплена в першому радянському КК 1922 року.

Запропонована нами норма повинна мати низку принципових відмінностей із раніше чинною нормою Радянської системи кримінального права. Говорячи про встановлення кримінальної відповідальності за пропаганду сепаратизму, ми виходимо насамперед із необхідності забезпечити нашу державу та Український народ від втрати своєї території, відповідно, зберегти свою культуру, традиції, національну ідентичність. Ми вже говорили про необхідність криміналізації пропаганди, яка загрожує державі, а саме наголошували

на тому, що вона відповідає принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь, розробленим теорією кримінального права, зокрема соціальним і соціально-психологічним принципам криміналізації, принципам, які визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кримінального права, несуперечливості між нормами конституційного, кримінального, а також інших галузей права [20].

Поняття «пропаганда» сьогодні має дещо інший зміст порівняно з радянською трактовкою, зараз її розуміють як діяльність, що передбачає системне поширення, поглиблене роз'яснення соціально-економічних, політичних, правових поглядів, ідей, теорій і забезпечує формування в суспільстві певних настроїв, закріплення у свідомості громадян тих чи інших цінностей, орієнтацій, уявлень з метою максимального розширення кола прибічників відповідної ціннісної системи [21, с. 166]. Навіть на основі цього поняття бачимо, що основною метою пропаганди, на відміну від публічних закликів, є ні що інше як формування певного світосприйняття.

Пропаганда – більш-менш систематичні зусилля маніпулювати переконаннями, відносинами чи діями інших людей за допомогою символів (слів, жестів, плакатів, монументів, музики, одягу, відмітних знаків, стилів зачісок, малюнків на монетах і поштових марках тощо). Умисність і відносно сильний наголос на маніпуляцію відрізняють пропаганду від звичайного спілкування чи вільного й легкого обміну ідеями. У пропагандиста є конкретна мета або набір цілей. Щоб досягти їх, пропагандист навмисно відбирає факти, аргументи й символи, подає їх так, щоб досягти найбільшого ефекту. Щоб максимізувати ефект, він може упускати істотні факти чи спотворювати їх, може намагатися відвернути увагу аудиторії від інших джерел інформації [22].

Розмитість і незрозумілість у визначеннях цих понять на практиці призводить до того, що реальними стають

переслідування за правомірні дії. Тобто потрібно окреслити чітку межу того, коли особа дійсно користується своїм конституційним правом на свободу вираження поглядів і свободу слова, а коли вона порушує ці норми та виходить за межі дозволеного.

Ключові слова: сепаратизм, кримінальне законодавство, свобода слова, національна безпека, антиукраїнська пропаганда, публічні заходи, публічний заклик.

Стаття присвячена дослідженню стану чинних кримінально-правових норм у сфері забезпечення відповідності основ національної безпеки України викликам сьогодення. Запропоновано вдосконалити чинні норми задля протидії їй подальшого нерозповсюдження сепаратизму на території України.

Статья посвящена исследованию состояния действующих уголовно-правовых норм в сфере обеспечения соответствия основ национальной безопасности Украины вызовам современности. Предложено усовершенствовать существующие нормы для противодействия и дальнейшего нераспространения сепаратизма на территории Украины.

This article investigates the current state of criminal law in the area of national security challenges of today's Ukraine. A perfect existing rules for combat and not further spread of separatism in Ukraine.

Література

1. Мошняга Л.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л.В. Мошняга ; наук. кер. В.П. Ємельянов ; ХНУВС. – Х. : Б.в., 2011. – 22 с.

2. Мошняга Л.В. Склади злочинів, що посягають на конституційні основи національної безпеки України: поняття та шляхи вдосконалення / Л.В. Мошняга // *Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-*

ту внутр. справ : зб. наук. пр. – 2010. – № 1(47). – С. 207–2013.

3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фасенка. – 2-е вид., прероб. і доп. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.

4. Шибзухов З.А. Уголовная ответственность за публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / З.А. Шибзухов. – М. : Б. и., 2012. – 26 с.

5. Дорош Л.В. Публічні заклики як різновид посягань на територіальну цілісність і недоторканність України / Л.В. Дорош // *Застосув. норм міжн. гуманіст., нац. крим. та кримін. процес. права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України : матеріали міжкафедр. «круглого столу»* (Харків, 12 лютого 2015 р.) / редкол.: О.І. Перепелиця (голов. ред.), С.Є.Кучерина (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. – С. 63–71.

6. Бантишев О.Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : [монографія] / О.Ф. Бантишев, О.В. Шамара. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. – 198 с.

7. Кримінальний кодекс України. Наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-тє вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]. – 2013. – 376 с.

8. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Х. : Вища шк., 1982. – 161 с.

9. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1.

10. Дьяков С.В. Ответственность за государственные преступления / С.В. Дьяков, А.А. Игнатъев, М.П. Карпушин. – М. : Юрид. лит., 1988. – 220 с.

11. Бантишев О.Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми квалі-

- фікації) / О.Ф. Бантишев. – К. : Вид-во НА СБ України, 2004. – 122 с.
12. Скулиш Є.Д. Злочини проти основ національної безпеки України : [навчальний посібник] / Є.Д. Скулиш, О.Ю. Звонарьов. – К. : Наук.-вид. відділ Нац. акад. СБУ, 2011. – 220 с.
13. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
14. Иногамова-Хегай Л.В. Публичные призывы в системе Особенной части УК РФ / Л.В. Иногамова-Хегай // Системность в уголовном праве : материалы II Росс. конгр. уголовн. права, 31 мая 2007 г. / отв. ред. В.С. Комиссаров. – М. : Велби, 2007. – С. 157–160.
15. Дмитрова Е.А. Уголовная ответственность за публичные к осуществлению экстремистской и террористической деятельности как средство противодействия экстремизму и терроризму / Е.А. Дмитрова // Вестн. Сибирского юридического института ФСКНП. – 2012. – № 1 (10). – С. 175–178.
16. Епель О.В. Кримінальна відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Епель ; наук. кер. В.П. Ємельянов ; ХНУВС. – Х. : Б. в., 2013. – 209 с.
17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : Перун, 2005. – 1728 с.
19. Уголовный кодекс Украинской ССР : [научно-практический комментарий] / [Н.Ф. Антонов, М.И. Бажанов, Ф.Г. Бурчак и др.]. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 880 с.
20. Вітрова Д.В. Соціально-правова обумовленість кримінальної відповідальності за сепаратизм / Д.В. Вітрова // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 4 (460). – С. 332–335.
21. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голов. редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 5 : П-С. – 2003. – 736 с.
22. Edinburg: Printed for A. Bell and C. Macfarquhar and fold by Colin Macfarquhar in his printing-office? 1771. – 1009 p.